

МІСЦЕ ПОТЕРПІЛОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Потерпілий та злочин – співвідносні поняття у кримінальному праві. якщо немає злочину, то немає і потерпілого у кримінально-правовому розумінні.

Злочин та потерпілий взаємопов'язані поняття з різних боків. так, говорити про потерпілого при заподіянні смерті неосудним або у результаті акту необхідної оборони чи у ситуації суб'єктивного випадку (казусу) – можна лише умовно. так само, іноді діяння може бути визнано злочинним лише у випадку, якщо встановлені передбачені законом ознаки, які характеризують потерпілого. Наприклад, примушування до вступу у статевий зв'язок (ст. 154 кк України) буде злочинним, якщо потерпіла чи потерпілий знаходились від суб'єкта у матеріальній або службовій залежності. тут наявність злочину залежить від наявності потерпілого, який володіє особистими властивостями, що лише підтверджує співвідносний характер цих двох понять.

Отже, потерпілий від злочину – це соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальнонеутворення або ж суспільство в цілому), благу, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза такої.

Потерпілий є обов'язковою ознакою складу значної частини злочинів. в межах загального вчення про склад злочину потерпілий є факультативною ознакою складу злочину. він може виступати як конститутивною ознакою, так і ознакою складу злочину, що обтяжує відповідальність.

структура особи потерпілого включає три основних компоненти:

1) соціально-демографічні якості (стать, вік, освіта, сімейний стан, тощо);

2) соціальні ролі особи, включаючи сукупність видів її діяльності в системі суспільних відносин як громадянина чи члена трудового колективу, сім'янина;

3) морально-психологічна характеристика, що відображає ставлення особи до соціальних цінностей і соціальних функцій, які вона виконує. у своїй сукупності потерпілий від злочину та його поведінка мають важливе кримінально-правове значення, оскільки враховуються при кваліфікації злочинів і призначенні покарання.

Потерпілий характеризує об'єкт злочину (основний чи додатковий). в структурі об'єкта злочину потерпілий є одним з учасників охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, на які вчинюється посягання.

обставини, пов'язані з потерпілим, – це ситуаційні фактори на боці потерпілого, при яких вчинюється суспільно небезпечне діяння танаастають суспільно небезпечні наслідки. Залежно від об'єктивного прояву, обставини, пов'язані з потерпілим, поділяються на: поведінку потерпілого та стан потерпілого. Залежно від того, з якою об'єктивною ознакою злочину вони взаємодіють, виділяються: обставини, що взаємодіють із суспільно небезпечним діянням, та обставини, що сприяють розвитку причинного зв'язку, обумовлюючи настання суспільно небезпечних наслідків. Проблему обставин, які пов'язані з потерпілим та впливають на розвиток причинного зв'язку, слід вирішувати, засновуючись на положеннях теорії еквівалентності умов.

Потерпілий та обставини, пов'язані з ним, виступаючи ознакою складу злочину, інкримінуються лише у тому випадку, коли до них було певне психічне ставлення з боку суб'єкта злочину. таке ставлення охоплюється інтелектуальним елементом вини й може мати вигляд: усвідомлення зазначених ознак; усвідомлення можливості їх наявності; неусвідомлення, при тому, однак, що винний повинен був і міг їх усвідомлювати .

усіх потерпілих від злочинів можна класифікувати на декілька груп: 1) за об'єктом злочинного посягання (потерпілий від вбивства; потерпілий від зґвалтування; потерпілий від крадіжки тощо); 2) за типом поведінки потерпілого від злочину (потерпілий з правомірною поведінкою; потерпілий з неправомірною поведінкою; потерпілий з нейтральною поведінкою); 3) за формою вини злочинного посягання (потерпілий від навмисного злочину; потерпілий від необережного злочину) тощо. існують й інші класифікації потерпілих, наприклад, залежно від їх статі, віку, специфіки виконуваної діяльності, соціального статусу, рівня освіти тощо.

отже, визначивши місце потерпілого в кримінальному праві, можна дійти до висновку, що кримінально-правова охорона потерпілого від злочину здійснюється сьогодні в Україні на низькому рівні. Це підтверджується статистичними даними, які свідчать про збільшення в Україні з кожним роком кількості осіб, постраждалих від злочинів, та розмірів спричиненої матеріальної та моральної шкоди, а також про мільйони потерпілих від злочинів, яким з різних причин шкода, спричинена злочином не може бути відшкодована.

Водночас на сьогоднішній день відзначається очевидна недосконалість правового статусу потерпілого, зокрема, значно вужчий порівняно з обвинуваченим обсяг його прав, особливо стосовно відшкодування завданої шкоди, що призводить до недостатньої гарантованості реалізації його прав.